
*Степан
Іваник*

ІВАН МІРЧУК І КАЗІМЕЖ ТВАРДОВСЬКИЙ: з історії наукової співпраці

Іван Мірчук і Казімеж Твардовський — одні з найбільш знакових представників української (Мірчук) та польської (Твардовський) філософії ХХ сторіччя. У зв'язку з цим природно постає питання дослідження наукової співпраці цих видатних вчених: питання це, проте, досі не порушували ні в українській, ані в польській філософській літературі. Не затримуючись на з'ясуванні причин такого стану речей, у цій статті ми здійснимо першу спробу заповнити цю прогалину. При цьому вперше будуть опубліковані деякі автобіографічні та кореспонденційні матеріали Твардовського та Мірчука, а також буде використано маловідомі публікації польських довоєнних часописів («Słowo Polskie», «Ruch Filozoficzny» і «Przegląd Filozoficzny»). В певному розумінні результати цієї наукової розвідки будуть додатковим обґрунтуванням висновків попередньої статті автора під назвою «До питання про українофобію Казімежа Твардовського (на основі огляду документальних свідчень)» [Іваник, 2010: с. 203—213].

На початку цього дослідження буде доцільним коротке подання головних біографічних даних Твардовського і Мірчука. Отож, Казімеж Єжи Адольф зі Скрипни Твардовський гербу Огоньчик народився 20 жовтня 1866 року у Відні. У 1885 році закінчив гімназійне навчання в місцевій Терезіанській Академії. У 1885—1889 роках під

керівництвом Франца Brentano (1838–1917) навчався на філософському факультеті Віденського університету. В 1892 році молодого польського філософа на підставі роботи «Ідея і перцепція. З епістемологічних досліджень над Декартом» було висунуто на ступінь доктора філософії, а 1894-го він здобув *veniam legendi* (габілітацію) з філософії, запропонувавши дослідження «Про зміст і предмет уявлень».

1895 року Твардовський зі столиці Австро-Угорської імперії потрапив до її провінції — багатонаціонального Львова. Отримавши цього року кафедру філософії Львівського університету, він виконував там професорські функції до виходу на пенсію в 1930 році, проте як почесний професор ще майже до своєї смерті 1938 року вів заняття і керував магістерськими і докторськими роботами студентів університету. Крім цього, в 1901—1902 і 1904—1905 роках Твардовський виконував функції декана філософського факультету, а в 1914—1918 роках — функції ректора Львівського університету. Та передусім Твардовський прославився тим, що створив у Львові знамениту філософську школу, відому в довоєнні часи під назвою «Львівська школа» або «школа Твардовського». Ця школа мала свою організаційну інституцію, якою стало засноване Твардовським 12 лютого 1904 року Польське філософське товариство. Твардовський також був головним редактором друкованого органу цього товариства — першого львівського фахового філософського часопису «Ruch Filozoficzny». Про значення і вплив львівської філософської школи говорить той факт, що після відновлення польської держави 1918 року всі кафедри філософії і психології в усіх тодішніх польських університетах, крім Краківського (Варшавський, Віленський, Познанський), були очолені учнями Твардовського.

Що стосується наукового доробку Твардовського, то до його найвідоміших праць варто залічити такі: «Про зміст і предмет уявлень» (1894), «Образи і поняття» (1898), «У справі класифікації психічних явищ» (1898), «Про акти і результати» (1911), «Про ясний і неясний філософський стиль» (1920), «Символоманія і прагматофобія» (1921), «Про сутність понять» (1924)¹.

Іван Мірчук, безперечно, належав до молодшої генерації філософів: він народився 18 січня 1891 року в Стрию. Тут 1909 року закінчив Першу цісарську королівську гімназію. В 1909—1914 роках навчався на філософському факультеті Віденського університету, в якому 1915 року під керівництвом австрійського філософа і психолога Адольфа Штера (1855—1921), члена Віденського гуртка захистив докторську дисертацію під назвою «Теорія простору Канта і неевклідова геометрія». 1921 року Мірчук габілітувався на доцента філософії Вільного Українського Університету у Празі, 1925 року став його «надзвичайним» професором, а 1930-го — «звичайним».

¹ Біографічні і бібліографічні дані К.Твардовського подано за: [Woleński, 1985].

У 1930—1945 роках він виконував функції директора Українського Наукового Інституту в Берліні, з 1946 року — директора історично-філософської секції Наукового товариства ім. Т. Шевченка. 1949 року український філософ був обраний членом Баварської Академії наук. Помер Мірчук 2 травня 1961 року в Мюнхені.

Найважливіші наукові праці Мірчука — «Етика і політика» (1923), «Основи грецької естетики» (1923), «Метагеометрія і її значення для теорії простору Канта» (1924), «Естетика» (1925), «Про слов'янську філософію» (1927), «Гносеологія або теорія пізнання» (1946), «Головні проблеми філософії» (1946)².

Як бачимо з біографії Мірчука, він не навчався у Львові у Твардовського. Також, незважаючи на те, що обидва філософи навчалися на філософському факультеті Віденського університету, навчання це відбувалося у різні періоди (Твардовський: 1885—1889 роки, Мірчук: 1909—1914 роки). Тому є всі підстави вважати, що Мірчук був уперше помічений засновником Львівської філософської школи допіру у зв'язку з організацією II Польського філософського з'їзду. Цей з'їзд відбувся 23—25 вересня 1927 року у Варшаві і мав характер загальнослов'янського. Твардовський, який був ініціатором проведення і головуючим цього з'їзду [Polskie zjazdu, 1995], за посередництва свого учня, Степана Балея (1885—1952), українського і польського філософа і психолога, професора Варшавського університету, намагався запросити на цей з'їзд інших відомих на той час українських філософів. Підтвердження цього факту знаходимо в автобіографічних записах Твардовського. Так, під 15 квітня 1927 року польський філософ занотував у своєму щоденнику наступне: «Був (у Твардовського. — С.І.) д-р Балея, відвітував з кроків, зроблених у справі участі українських філософів у II Польському філософському з'їзді. Отже: пан Мірчук вже не є в Празі, а в Берліні. Надасть інформацію про можливих українських філософів, які живуть на еміграції. В стосунку до українських філософів у самій Україні він не може нічого вдіяти, бо свого часу він втік з України, і з цього приводу є там небажаною особою. Крім того, д-р Балея розмовляв з проф. Студинським (1868—1941), українським мовознавцем і громадським діячем, професором Львівського університету, головою місцевого Наукового товариства ім. Т. Шевченка і за посередництва цього ж товариства вислав листа до Київської Академії наук з проханням про надання інформації, яких, на її думку, українських філософів слід було б запросити на цей з'їзд» [Twardowski, 1997].

У підсумку Мірчук взяв участь у згаданому вище з'їзді, виступивши на ньому одразу з двома доповідями, а саме: «Григорій Сковорода — україн-

² Біографічні і бібліографічні дані І.Мірчука подано за: [Мірчук, 2006].

ський філософ XVIII століття» і «Про слов'янську філософію»³. Власне на II Польському філософському з'їзді найімовірніше дійшло до особистого знайомства Мірчука з Твардовським, підтримуваного пізніше кореспонденційним шляхом (оскільки перший проживав у Берліні, а другий — у Львові), яке дало свої результати у вигляді співпраці українського філософа з «Ruchem Filozoficznym». Певне світло на подробиці цієї співпраці кидає кореспонденція між обома професорами, ведена в 1927—1930 роках. Так, Мірчук у своєму листі до Твардовського від 27 жовтня 1927 року пише: «Поспішаю надіслати Вельмишановному Пану Професору як очільнику II З'їзду польських філософів у Варшаві вирази подяки за ті щирі й дійсно дружні почуття, з якими ми зустрічалися на кожному кроці. Дні, проведені у Варшаві при спільній конференційній роботі, викликають і викликати-муть у моїй пам'яті тільки приємні спогади. Одночасно надсилаю на адресу Вельмишановного Пана Професора свою працю з галузі теорії пізнання, яку прошу прийняти як скромну пам'ятку зі з'їзду» (АКТ, с. 37—38). У листі, датованому 5 листопада 1927 року, Твардовський відповів Мірчукові: «Я щиро втішений фактом, що Шановний Пан Професор з такою приємністю пригадає собі дні, проведені у Варшаві під час Філософського з'їзду. Прошу повірити мені, що ми чуємося щасливими, що на наше запрошення до Варшави прибули представники слов'янської філософії в такій великій кількості і що вони почувалися у нас добре. Маю також надію, що зав'язані у Варшаві особисті зв'язки будуть тривкими» (АКТ, с. 39).

Наукові контакти Твардовського з Мірчуком дійсно виявилися досить тривкими: філософи активно обмінювалися свіжою фаховою літературою (в тому числі власного авторства), сприяли один одному в публікації інформаційних матеріалів тощо. Так, в архіві Польського філософського товариства у Львові зберігся лист Мірчука до Твардовського від 24 лютого 1929 року: «Вельмишановний пане Професоре! Повідомлення про 25-літню річницю Польського філософського товариства у Львові з огляду на зміну помешкання я отримав із запізненням, відтак тільки сьогодні маю можли-

³ Крім Мірчука на з'їзді з українців взяли участь також Степан Балей з доповіддю «Психологія сенсу», Костянтин Чехович з доповіддю «Філософія мови Олександра Потебні» та Дмитро Чижевський з доповіддю «Гегель і французька революція», а також Іван Копач, який брав участь в обговореннях доповідей [Przegląd Filozoficzny, T.XXX, 1927].

⁴ Йдеться про працю Мірчука «Метагеометрія і її значення для теорії простору Канта» (Прага, 1924). Праця ця вийшла друком українською мовою, тож не відомо, чи міг Твардовський її прочитати. Цікавим фактом є те, що кореспонденція між обома філософами велася польською мовою. Наприкінці одного зі своїх листів Мірчук вибачився перед Твардовським за можливі граматичні помилки, на що Твардовський відповів: «Вибачення Шановного Пана за мовні помилки свого листа є зайвими, адже я не знайшов у ньому жодної помилки» (Архів К. Твардовського (АКТ) в IFiS PAN: PTF 02.1.XXV, с. 39. (05.10.1927)). Далі посилання на АКТ наводяться в тесті у круглих дужках).

вість надіслати шановному Товариству щирі бажання подальшого всебічного розвитку під поточним вмілим керівництвом пана Професора. Якби пан Професор бажав собі розмістити короткі повідомлення про стан Товариства в німецьких або чеських фахових часописах, то надішліть мені, будь ласка, головні дані з його розвитку, а я охоче постараюся розмістити їх у “Kantstudien”, “Minerva-Zeitschrift”, “Ruch Filozofický” та інших. При цій нагоді сердечно дякую за надісланий мені “Ruch Filozoficzny” Т.Х. № 7—10...»⁵. Особливо варто підкреслити, що Твардовський, будучи головним редактором «Ruchu Filozoficznego», регулярно розміщував у розділі «Бібліографія» інформацію про опубліковані праці Мірчука («Ще не знаю, в якій формі я використаю філософську бібліографію шановного пана професора у видаваному мною “Ruchu Filozoficznym” — але незалежно від того, в якій формі це відбудеться, я охоче надам Вам кілька примірників відповідного числа» (АКТ, с. 39, 05.10.1927)). Для дослідників філософської спадщини Мірчука подамо тут повний перелік його опублікованих праць, бібліографічні опи- си яких були розміщені в «Ruchu Filozoficznym»:

Том X (Львів, 1926—27):

1. Метагеометрія і її значення для теорії простору Канта. Прага, 1924.

Том XI (Львів, 1928—29):

2. O słowiańskiej filozofii / Przegląd Filozoficzny. Т.XXX (1927), s. 117—135.
3. Filozofia słowiańska / Przegląd Filozoficzny. Т.XXXI (1928), s. 34.
4. Filozof ukraiński H. Skovoroda / Przegląd Filozoficzny. Т.XXXI (1928), s. 60.
5. Петро Лодій та його переклад «Elementa Philosophiae». Берлін, 1928.
6. H.S. Skovoroda, ukrainischer Philosoph des XVIII Jahrhunderts. Leipzig, 1928.
7. Tolstoj und Skovoroda, zwei nationale Typen. Eine geistesgeschichtliche parallele. Berlin, 1929.

Том XII (Львів, 1930—1931):

8. Der Messianismus bei den Slaven. Berlin, 1930.
9. Der zweite Kongreß Polnischer Philosophen in Warschau / Kant-Studien XXXIII (1928), S. 345—348.
10. La philosophie slave / II Congr. Polon. De philos., tenu a Varsovie 1927 / Rapports et Comptes-rendus (1930), s. 30—32.
11. Die slavische Philosophie in Ihren Grundzügen und Hauptproblemen / Kant-Studien XXXV (1930), S. 403—406.
12. Der Messianismus bei den Slaven / Jahrbucher für Kultur und Geschichte der Slaven (1930), Bd.VI, S. 33.
13. Der Messianismus bei den Slaven / Forschungen und Mittellungen VI (1930).

Том XV (Львів, 1939):

14. Крістіан Вольф та його філософія на Україні. Жовква, 1935.

⁵ Центральний Державний Історичний Архів у Львові, ф.712, оп. 1, од. 7, арк. 67.

Поряд із тим є підстави вважати, що співпраця між Твардовським і Мірчуком полягала тут не тільки у розміщенні Твардовським у «Ruchu Filozoficznym» бібліографічних даних філософських праць Мірчука, а й у наданні Мірчуком для цього часопису бібліографічних даних інших українських філософів. Так, Твардовський писав до Мірчука: «Я був би шановному пану Професору дуже зобов'язаний, якби у майбутньому Ви також пам'ятали про інформування мене про поточні українські філософські видання. Я охоче буду реєструвати їх в “Ruchu Filozoficznym”, адже я б хотів, щоб у ньому була відображена філософська творчість усієї слов'янщини» (АКТ, с. 39, 05.10.1927), на що Мірчук відповів: «Щиро дякую за листа і надіслану мені працю. Я охоче надаватиму шановному пану Професору відомості про поточні українські видання для реєстрації в “Ruchu Filozoficznym”» (с. 40, 19.11.1927). І справді, в 1928—1939 роках на сторінках цього часопису ми зустрічаємо бібліографічні описи Йосипа Сліпого, Якіма Яреми, Костянтина Чеховича, Гавриїла Костельника, Домета Олячина, Євгена Маланюка, Дмитра Чижевського, Володимира Левицького; тож не виключено, що своєю появою на сторінках «Ruchu Filozoficznego» вони завдячують саме Мірчукові.

Маємо також докази того, що Твардовський особисто потурбувався про пошук рецензентів для публікації в «Ruchu Filozoficznym» оглядів праць Мірчука: «Я дуже втішився листом шановного пана професора від 27 жовтня і надісланою мені працею ”Про метагеометрію”, — писав Твардовський до свого українського колеги. — Я хотів би знайти для цієї праці рецензента, який би написав мені про неї опрацювання для ”Ruchu Filozoficznego”» (с. 39, 05.10.1927). Такий рецензент врешті знайшовся — ним став ще один український учень Твардовського, один з фундаторів української математичної культури, професор Львівського університету, «філософуючий математик» Мирон Зарицький (1889—1961): рецензія Зарицького на працю Мірчука «Метагеометрія і її значення для теорії простору Канта» була опублікована в 11-му томі «Ruchu Filozoficznego» (1929) [Zarycki, 1928—1929].

Чи можна говорити про те, що наукова співпраця Твардовського і Мірчука (яка, як показують результати цього дослідження, дійсно мала місце) стала підставою для певних взаємовпливів їхньої філософської творчості? З огляду на те, що ці філософи у своїх працях прямо не посилалися один на одного, навряд чи можна говорити про якісь прямі взаємовпливи. Але не варто забувати про те, що як Твардовський, так і Мірчук, як випускники філософського факультету Віденського університету, знаходилися в орбіті австрійської аналітичної філософії (Твардовський був учнем Brentano, а Мірчук — Штера). Безперечно, Твардовський жваво цікавився філософськими поглядами Мірчука («Мене дуже зацікавило те, що Шановний Пан Професор пише про збіжність своїх власних поглядів з поглядами Доктора

Тврдого⁶... Щойно вийде з друку Ваш виклад про месіанізм — надішліть мені його, будь ласка» (с. 43, 29.01.1930)) та стежив за їх рецепцією в польській пресі Львова (Мірчук у листі, датованому 16 січня 1930 року, написав: «Сердечно дякую Шановному Пану Професору за листа від 09.01.1930, як і за надіслану мені замітку “Słowa Polskiego” про мій виклад в Кант-Гезельшафте⁷. Ця нотатка... не зовсім правильно передає хід моїх думок [...]» (с. 42)). У зв'язку з останньою обставиною питання про взаємовплив філософських поглядів Твардовського залишається відкритим. Шлях до його розв'язання лежить у напрямку проникливого компаративістського дослідження змісту філософських праць обох філософів. Це завдання, проте, вже виходить за межі порушеної у цій статті проблематики.

Додаток № 1 [переклад з польської. — С. І]:

Зарицький М. Іван Мірчук. Метагеометрія і її значення для теорії простору Канта. — Прага, Наклад Українського Університету в Празі, 1924. — С. 78.

Метою праці для Мірчука є відповідь на питання: «Наскільки теорія простору Канта зберегла свою наукову вартість навіть сьогодні, вже після досліджень Гауса, Рімана, Лобачевського, Буля, Гельмгольца, Клейна, Пуанкаре та інших?» У першій частині своєї праці автор подає нарис генези та історичного розвитку неевклідових теорій простору всіх різновидів. Будучи свідомим складності подання математичних теорій для читача-нематематика, автор не використовує математичну символіку і не дає точного визначення деяких понять, які можливо здефініювати тільки за використання згаданої символіки. А проте деякі головні поняття досліджуваних геометричних теорій, як, наприклад, «кривизна простору» і «псевдосфера», слід було б точно здефініювати, оскільки в іншому випадку текст праці в деяких місцях стає зовсім незрозумілим. Кілька ілюстрацій також полегшили б розуміння обговорюваних конструкцій.

Після короткого реферування теорії простору Канта автор піддає критичному аналізу взаємне відношення цієї теорії та результатів досліджень математиків над неевклідовими геометріями і доходить висновку, що теорію простору Канта необхідно стосовно цих досліджень змодифікувати в таких пунктах:

1. Априорними властивостями простору є тільки ті його властивості, які є спільними для всіх типів простору (евклідових і неевклідових).

2. Форма нашого наочного (фізіологічного) простору не є ідентичною з простором Евкліда.

⁶ Йозеф Тврди (1877—1942) — чеський філософ, професор Університету ім. Я. Коменського у Братиславі.

⁷ Йдеться про замітку «Filozofia Słowian» [Filozofia Słowian, 1930: с. 6] (див. Додаток 2).

3. Геометричні аксіоми не є аргіогі певними, кожному різновиду простору відповідають інші аксіоми.

4. Геометрія Евкліда є одним з можливих і найвигіднішим з усіх можливих різновидів геометрії.

(«Ruch Filozoficzny», Т.ХІ, 1928—1929, s.27—28)

Додаток №2 [переклад з польської. — С.І.]:

«Філософія слов'ян»

Керівник Українського Наукового Інституту при Берлінському університеті, проф. Мірчук, на запрошення німецького «Kant-Gesellschaft» виголосив доповідь про сутність філософії слов'янських народів. Він вийшов з припущення, що чехи, поляки і південні слов'яни живуть культурою, перейнятою від Заходу, натомість тільки росіяни мають власні ідеї, які переважно проявляються в утопічних теоріях і у відверненні від дійсності, яка назагал вважається нормальною. На думку прелегента, слов'янське відчуття дійсності відрізняється від західноєвропейського. Слов'янська думка повинна, отже, піти своїм шляхом, якщо вона хоче досягнути максимуму свого розвитку.

(«Słowo Polskie», nr.6, 08.01.1930, s. 6)

ДЖЕРЕЛА:

Іваник С. До питання про українофобію Казимежа Твардовського (на основі перегляду документальних свідчень) // Філософські пошуки. — 2010. — № XXXII. — С. 203—213.

Мірчук І. Вступ до філософії / За ред. М.Шаповала. — Мюнхен, 2006.

Мірчук І. Метагеометрія і її значення для теорії простору Канта. — Прага, 1924.

Filozofia Slowian // Słowo Polskie. — 08.01.1930. — № 6. — С. 6.

Mirczuk I. O słowiańskiej filozofii // Przegląd Filozoficzny. — 1927. — Т.XXX. — С. 117—135.

Mirczuk I. Filozofia słowiańska // Przegląd Filozoficzny. — 1928. — Т.XXXI. — С.34.

Mirczuk I. Filozof ukraiński H.Skoworoda // Przegląd Filozoficzny. — 1928. — Т.XXXI. — С. 60.

Polskie zjazdy filozoficzne: praca zbiorowa / Pod red. R. Jadczaaka. — Toruń, 1995.

Twardowski K. Autobiografia filozoficzna // Przegląd Filozoficzny — Nowa Seria. — 1992 — № 1.

Twardowski K. Dzienniki. Część I 1915—1927 / Pod red. R.Jadczaaka. — Warszawa, 1997.

Zarycki M. Recenzja na: I. Mirczuk «Metageometria i jej znaczenie dla teorii przestrzeni Kanta» // Ruch Filozoficzny. — 1928—1929. — Т. XI. — С. 27.

Woleński J. Filozoficzna Szkoła Lwowsko-Warszawska. — Warszawa, 1985.

Степан Іваник — кандидат філософських наук, ведучий семінарів у Школі суспільних наук Інституту філософії і соціології Польської академії наук. Сфера наукових інтересів — історія української і польської культури та філософії Галичини першої половини ХХ сторіччя.
